

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جرایم مطبوعاتی

حمید مقدم فر

■ لایحه قانونی مطبوعات مصوب ۱۳۳۴ در تعریف جرم مطبوعاتی می‌گوید:
جرم مطبوعاتی، عبارت است از توهین و افترا به وسیله روزنامه یا مجله یا نشریه از لحاظ ارتباط با مقام و یا شغل رسمی یا رویه اداری یا اجتماعی یا سیاسی به شخص یا اشخاص.

■ در لایحه قانونی مطبوعات مصوب ۱۳۵۸ شورای انقلاب و همچنین قانون مطبوعات فعلی مصوب ۱۳۶۴ قوانین مغایر قبلی لغو شده، ولی از جرم مطبوعاتی تعریفی نشده است.

اظهار عقیده به وسیله مطبوعات، دیرپای‌تر و مؤثرتر از سایر وسایل ارتباط جمعی است. مطالبی که در مطبوعات منتشر می‌شود ممکن است پس از سال‌ها باز هم دست به دست بگردد و نسلی بعد از نسل دیگر آنها را بخوانند. به علت همین اهمیت است که قانون اساسی بیشتر کشورها، توجهی خاص به مطبوعات داشته و برای آنها حقوق و امتیازهایی قایل می‌شوند تا اشخاص و گروه‌های با نفوذ نتوانند مانع آزادی مطبوعات شوند. در عین حال، مسلم است که این آزادی، مانند سایر آزادی‌های اجتماعی، مطلق نیست و باید مقرراتی باشد تا در صورت عدم رعایت موازین قانونی و خدشه‌دارکردن حیثیت و آبروی افراد و مقامات مملکتی، بتوان نویسندگان و مدیران مطبوعات را تعقیب قانونی کرد. از این جهت در قوانین جزایی کشورهای مختلف از جمله ایران، جرایمی به نام «جرایم مطبوعاتی» پیش‌بینی شده است.

تعریف جرم

برای تعریف جرم، علمای حقوق کیفری با توجه به مکاتب فلسفی مختلفی که از آن پیروی کرده‌اند، نظریه‌های متفاوتی ابراز داشته‌اند. معروف‌ترین تعریف، که تقریباً مورد قبول بیشتر آنان می‌باشد این است که: جرم، عبارت است هر نوع نقض قوانین کیفری.

ماده ۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ در تعریف جرم می‌گوید: «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم محسوب می‌شود.»
براساس این ماده:

اول اینکه - برای تحقق جرم، وجود عنصر مادی ضروری است. یعنی عمل یا ترک عملی باید صورت گیرد.^۱
دوم اینکه - از نظر قانون، وجود مجازات،

شرط حتمی تحقق جرم است و اگر برای عمل ممنوع، مجازات تعیین نشده باشد جرم نیست، ولو هر قدر مخالف اخلاق و برخلاف نظم اجتماعی باشد. این مطلب در حقوق کیفری به قاعده «اصل قانونی بودن جرم و مجازات» معروف است.

در اینجا مراد از مجازات نیز مجازات به معنی اخص می‌باشد. یعنی تنبیه‌های انتظامی و محاکم اداری، اقدامات تأمینی و اقدامات پلیس و مأموران کشف جرم مثل: توقیف موقت شخص یا بستن محل کار، مشمول تعریف مجازات نیست.

تعریف مطبوعات

ماده یک قانون مطبوعات مصوب سال ۱۳۶۴، مطبوعات را چنین تعریف می‌کند:
«مطبوعات در این قانون، عبارتند از: نشریاتی که به طور منظم با نام ثابت و تاریخ و شماره ردیف در زمینه‌های گوناگون خبری، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، کشاورزی، فرهنگی، دینی، علمی، فنی، نظامی، هنری، ورزشی و نظایر اینها منتشر می‌شوند.»

تعریف جرم مطبوعاتی

راجع به جرم مطبوعاتی و ماهیت حقوقی آن، مباحث زیادی بین حقوقدانان انجام گرفته است، ولی با وجود آن، هنوز در تعریف علمی جرم مطبوعاتی بین صاحب‌نظران اتفاق کلمه وجود ندارد. یکی از شایع‌ترین و قابل‌قبول‌ترین تعریف‌هایی که از جرم مطبوعاتی شده، این است که جرم مطبوعاتی، عبارت است از عمل خلاف قانونی که به وسیله مطبوعات ارتکاب شود. تعریف دیگر می‌گوید: «جرم مطبوعاتی جرمی است که در قانون مطبوعات هر کشور

ذکر می‌شود.» ایرادی که بر تعریف اخیر وارد است این است که گاهی روزنامه‌نگاران در اثر جرایمی تحت تعقیب قرار می‌گیرند که در قانون مطبوعات نیامده است ولی به موجب قانون مجازات عمومی یا قوانین متفرقه دیگر قابل تعقیب است. از طرفی حقوقدانان انگلیسی معتقدند که جرم خاصی به نام جرم مطبوعاتی وجود ندارد بلکه مطبوعات مرتکب جرایمی می‌شوند که موضوع حقوق عمومی است.

در کشورهای نظیر فرانسه، بلژیک و ایتالیا که از سیستم حقوقی نوشته و مدون، تبعیت می‌کنند برای جرایم مطبوعاتی، مشخصات خاصی قائل هستند. حقوقدانان این کشورها جرایم مطبوعاتی را در دو دسته بزرگ قرار می‌دهند. دسته اول، جرایمی که در قانون مجازات عمومی عنوان شده است مانند: توهین، افترا و نشر اکاذیب. که در عین حال قانون مطبوعات هم برای ارتکاب جرایم مذکور به وسیله مطبوعات مجازات خاصی معین کرده است. دسته دوم، جرایم مسلکی هستند و از نظر حقوقی و سیاسی و همچنین رسالت مطبوعات اهمیت و ارزش زیادی دارند. در این جرایم، اساس جرم عبارت از این است که روزنامه‌نگار به‌خاطر نظر، عقیده، رأی و مسلکی که در نشریه عنوان کرده مورد تعقیب واقع می‌شود.

اکثریت این حقوقدانان معتقدند آزادی مطبوعات باید تحت نظم و قیود قانونی درآید و برای سوءاستفاده از این آزادی مجازات‌هایی تعیین شود، اما اگر در قانون مادی باشد که صرف انتشار عقیده‌ای مخالف را عمل قابل تعقیب تلقی کند، چنین قانونی با آزادی مطبوعات مغایرت خواهد داشت.
اقلیتی از حقوقدانان نیز معتقدند که مطبوعات و دیگر وسایل انتشاراتی باید از هر

نوع قیود قانونی آزاد باشند.

بستگان او را از عداد جرایم مطبوعاتی خارج کرده است. با دقت در عبارات ماده مورد بحث معلوم می‌شود آنچه نوشته توهین یا افتراآمیز را از صورت جرم عادی به صورت جرم مطبوعاتی در می‌آورد، ارتباط نوشته با مقام و مسوقیت اجتماعی شخص است که مورد تعرض واقع شده است.

در لایحه قانونی مطبوعات مصوب ۱۳۵۸ شورای انقلاب و همچنین قانون مطبوعات فعلی مصوب ۱۳۶۴ قوانین مغایر قبلی لغو شده، ولی از جرم مطبوعاتی تعریفی نشده است. ماده ۳۴ قانون اخیر مقرر می‌دارد: «به جرایم ارتكابی به وسیله مطبوعات در دادگاه صالحه با حضور هیأت منصفه رسیدگی می‌شود.»

با توجه به اینکه ماده ۳۴ قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ کلیه جرایم ارتكابی به وسیله مطبوعات را جرم مطبوعاتی دانسته، می‌توان جرایم مطبوعاتی را چنین تعریف کرد: جرایم مطبوعاتی، اصطلاحاً به جرایمی گفته می‌شود که به وسیله مطبوعات صورت گرفته باشند. به عبارت دیگر جرم مطبوعاتی عبارت از افعالی است که در قانون مطبوعات به قید مجازات ممنوع شده است.

جرایم ارتكابی به وسیله مطبوعات
در حال حاضر با توجه به قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴، هرگونه جرمی که - در فصل ششم این قانون تحت عنوان «جرایم» ذکر شده - به وسیله مطبوعات ارتكاب شود، جرم مطبوعاتی است. بنابراین در قانون فعلی، جرم مطبوعاتی فقط به دو جرم توهین و افترا به شخص یا اشخاص از لحاظ ارتباط با مقام و مسؤولیت و شغل رسمی محدود نمی‌شود و جرایم زیادی را شامل می‌شود. مصادیق جرایمی که در قانون مطبوعات آمده به شرح زیر است:

۱. توهین و افترا و هتک حرمت از اشخاص (موضوع ماده ۳۰ قانون مطبوعات).
۲. افشای اسرار نظامی (موضوع ماده ۲۴ قانون مطبوعات).
۳. تحریک و تشویق مردم به ارتكاب جرم بر ضد امنیت کشور (موضوع ماده ۲۵ قانون مطبوعات).

جرم مطبوعاتی در حقوق ایران

اولین تعریف در مورد جرم مطبوعاتی را در قانون هیأت منصفه مصوب ۱۳۱۰ ملاحظه می‌کنیم. ماده ۲ این قانون می‌گوید: «جرمی که به وسیله کتاب یا مطبوعات مرتب‌الانتشار واقع شود جرم مطبوعاتی است.» تبصره ذیل ماده اضافه می‌نماید:

«مقصود از مطبوعات مرتب‌الانتشار، جریده یا مجله یا مطبوع دیگری است که بنای آن منتشر شدن در ایام و اوقات معینه باشد از قبیل روزنامه یا مجله و امثال آن.»

این قانون، توهین به رؤسای ممالک خارجی یا نمایندگان سیاسی آنها در ایران، اسناد توهین‌آمیز یا افترا نسبت به فردی از نمایندگان ملت یا وزرا و معاونان آنها، فردی از مأموران دولتی یا ادارات مجلس یا مأموران بلدی، اعضای انجمن‌های بلدی، اعضای منصفه، اعضای اتاق تجارت، اعضای انجمن‌های نظارت انتخابات را - به شرطی که آن اسناد یا افترا با مقام یا شغل اشخاص مذکور ارتباطی نداشته باشد - و همچنین اسناد توهین‌آمیز یا نسبت به افراد، فحش و ناسزا نسبت به هرکس که باشد را جرم مطبوعاتی ندانسته و مقرر داشته محاکمه این جرایم بدون حضور هیأت منصفه به عمل آید.

ماده ۳۴ لایحه قانونی مطبوعات مصوب ۱۵ بهمن ۱۳۳۱ نیز، جرایمی را که به وسیله روزنامه یا مجله واقع می‌شود، جرایم مطبوعاتی دانسته است.

پس از آن لایحه قانونی مطبوعات مصوب ۱۳۳۴ از جرایم مطبوعاتی سخن گفته است. ماده ۳۰ این قانون در تعریف جرم مطبوعاتی می‌گوید: «جرم مطبوعاتی عبارت است از توهین و افترا به وسیله روزنامه یا مجله یا نشریه از لحاظ ارتباط با مقام و یا شغل رسمی یا رویه اداری یا اجتماعی یا سیاسی به شخص یا اشخاص.»

ماده مذکور، انتقاد از هیأت‌وزیران یا نمایندگان مجلسین و هیأت قضاات را از لحاظ عمومی جرم ندانسته است و همچنین ذکر جملات اهانت‌آمیز و افترا و هتک شرف و ناموس و فحش ناسزا به شخص یا اشخاص و

■ حقوقدانان انگلیسی معتقدند

که جرم خاصی به نام جرم مطبوعاتی وجود ندارد بلکه مطبوعات مرتکب جرایمی می‌شوند که موضوع حقوق عمومی است.

■ اکثریت حقوقدانان معتقدند

آزادی مطبوعات باید تحت نظم و قیود قانونی درآید و برای سوءاستفاده از این آزادی مجازات‌هایی تعیین شود، اما اگر در قانون موادی باشد که صرف انتشار عقیده‌ای مخالف را عمل قابل تعقیب تلقی کند، چنین قانونی با آزادی مطبوعات مغایرت خواهد داشت.

۴. اهانت به دین مبین اسلام و مقدسات آن (موضوع ماده ۲۷ قانون مطبوعات).

۵. اهانت به رهبر یا شورای رهبری یا مراجع مسلم تقلید (موضوع ماده ۲۷ قانون مطبوعات).

۶. انتشار عکس و تصویر و مطالب خلاف عفت عمومی (موضوع ماده ۲۸ قانون مطبوعات).

۷. انتشار مذاکرات غیرعلنی مجلس و محاکم دادگستری یا تحقیقات مراجع اطلاعاتی (موضوع ماده ۲۹ قانون مطبوعات).

۸. تهدید (موضوع ماده ۳۱ قانون مطبوعات).

۹. تقلید از علامت یا نام نشریه دیگر (موضوع ماده ۳۳ قانون مطبوعات).

عناصر تشکیل دهنده جرم مطبوعاتی

به طور کلی برای تحقق جرم عادی وجود سه عنصر: مادی - معنوی - قانونی،^۲ ضرورت دارد. در جرایم مطبوعاتی علاوه بر عناصر مذکور، رکن علنی ساختن و نشر نیز باید وجود داشته باشد. در واقع انتشار، رکن اساسی جرم مطبوعاتی محسوب می‌شود. به همین دلیل اگر انتشار جنبه خصوصی و محرمانه داشته باشد، و یا به طریق اولی انتشاری صورت نگیرد، اساساً چنین جرمی به وجود نخواهد آمد. با توجه به این عنصر مادی خاص (انتشار) در جرایم مطبوعاتی، گفتنی است که:

اول اینکه - ترک فعل نمی‌تواند عنصر جرم مطبوعاتی باشد. به طور مثال عدم انتشار جرم محسوب نمی‌شود.

دوم اینکه - در جرایم مطبوعاتی شروع به جرم قابل تصور نیست. زیرا لازمه تحقق جرم این است که متوقف شدن نشر را فرض کنیم، در این صورت مادام که نشر به پایان نرسیده عنصر انتشار وجود نیافته است و بنابراین جرم اصلاً وجود خارجی پیدا کرده است و چنانچه عمل انتشار تمام شود، در این صورت نیز جرم به طور تام و کامل وقوع یافته است و آن را نمی‌توان شروع به جرم دانست.

سوم اینکه - انتشار در لغت به معنای: «پراکنده شدن»، «افاش شدن» و «گسترده شدن» آمده است. در عرف روزنامه نگاری، انتشار عبارت است از پخش مطبوعات در میان مردم،

■ برای تحقق جرایم مطبوعاتی

علاوه بر سه عنصر: مادی،

معنوی، قانونی، رکن علنی

ساختن و نشر نیز باید وجود

داشته باشد.

بنابراین تحقق رکن انتشار موکول به چاپ مطبوعات و دادن شماره‌هایی از آن به دست افراد است و صرف چاپ، انتشار محسوب نمی‌شود.

ویژگی‌های جرایم مطبوعاتی

اصل یکصدوشصت و هشتم قانون اساسی^۳ و ماده ۳۴ قانون مطبوعات برای جرایم مطبوعاتی امتیازات خاصی مقرر داشته است که جرایم عادی از آن بی‌بهره‌اند. این امتیازات عبارتند از:

۱. حضور هیأت‌منصفه در دادرسی مطبوعاتی - فلسفه ایجاد هیأت منصفه این است که اعضای آن بیشتر از قضات حرفه‌ای و نماینده افکار عمومی هستند و بهتر از آنان می‌توانند در مورد هر جرم مطبوعاتی اظهار نظر کنند که آیا انتشار خیر یا مصلی خاص، سوءاستفاده از آزادی و در نتیجه، جرم محسوب می‌شود یا یک انتقاد اساسی است که نه تنها جرم نیست بلکه وظیفه مطبوعات است. به این ترتیب تا حدودی تعیین سرنوشت روزنامه‌نگاران در جرایم مطبوعاتی، از اختیار قضات خارج شده است.

۲. علنی بودن دادرسی مطبوعاتی - در جرایم مطبوعاتی، محاکمات علنی انجام می‌شود. اصل علنی بودن دادگاه‌ها از موارد نظارت همگانی و مربوط به حقوق عمومی است و این امر بدین خاطر می‌باشد که در جرایم مطبوعاتی نظارت مردم در محاکمات، اجرای دقیق قوانین، بی‌نظری دادرسان و عدالت واقعی را حاصل می‌سازد و از مفاسد احتمالی جلوگیری می‌کند. در دادرسی‌های مطبوعاتی به هیچ دلیل نمی‌توان دادگاه را سری اعلام کرد.

۳. صلاحیت رسیدگی در محاکم دادگستری - رسیدگی به جرایم مطبوعاتی در محاکم دادگستری صورت می‌گیرد. این امتیاز خاص موجب می‌شود که محاکم اختصاصی و اداری حق دخالت یا رسیدگی به این‌گونه محاکمات را نداشته باشند. در نتیجه، حقوق و آزادی‌های متهم نیز به نحو مطلوب تأمین می‌شود. □

پی‌نوئیس‌ها:

۱. عمل (فعل). عبارت است از اینکه مجرم با اقدام به عمل خلاف قانون مرتکب جرم می‌شود. در این نوع جرایم، عنصر مادی جرم، عمل مثبت است. مانند قتل، ضرب و جرح، کلاهبرداری و...

ترک عمل (ترک فعل). در این صورت باید قانون اقدام به عملی را دستور داده و امر کرده باشد و مرتکب از اقدام به آن خودداری کند. مثل عدم اعلام واقعه ولادت یا ترک انفاق.

۲. عنصر مادی - عبارت است از عمل یا ترک عملی که انجام گرفته است.

عنصر معنوی - عبارت از عمد یا خطایی است که جرم در نتیجه آن به وقوع پیوسته است. یعنی مجرم باید قصد مجرمانه بر ارتکاب جرم داشته باشد یا خطایی از او برای تحقق جرم سرزند. عنصر قانونی - عبارت است از وجود قوانین و مقررات صریح، که عمل یا ترک عمل خاصی را جرم شناخته باشد.

۳. اصل یکصدوشصت و هشتم: رسیدگی به جرایم سیاسی و مطبوعاتی علنی است و با حضور هیأت منصفه در محاکم دادگستری صورت می‌گیرد. نحوه انتخاب، شرایط، اختیارات هیأت منصفه و تعریف جرم سیاسی را قانون براساس موازین اسلامی معین می‌کند.

منابع:

- حقوق جزای عمومی، محمدعلی معتمد، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۱.
- زمینه حقوق جزای عمومی، رضا نوربها، تهران، کانون وکلای دادگستری، ۱۳۶۹.
- مجموعه قوانین و مقررات مطبوعاتی، حمید مقدم‌فر، مراغه، روزنامه اوحدی، ۱۳۶۹.
- حقوق مطبوعات (جزوه درسی)، محمد رضا عسکری، تهران، دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی، سال تحصیلی ۱۳۵۱-۵۲.
- تحلیل حقوقی جرایم سیاسی و مطبوعاتی، سید محمد هاشمی، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۱۰ (بهار - تابستان ۱۳۷۱) صص ۱۰۵-۱۴۵.
- جرایم مطبوعاتی، یوسف طباطبایی، حقوق امروز، ش ۱، ش ۱ (اسفند ۱۳۴۱) صص ۲۳-۲۵.
- حقوق قانونی مطبوعات در ایران، حمید مقدم‌فر، رسانه، ش ۱۳، ش ۱۱ (پاییز ۱۳۷۱)، صص ۴-۷.
- مطبوعات: حقوق، حدود، جرایم، حمید مقدم‌فر، رسانه، ش اول، ش ۳ (پاییز ۱۳۶۹) صص ۵۹-۶۴.
- مجموعه قوانین (سال‌های مختلف)، تهران، روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.